

Toespraak P. Hoeksel

Herdenking Joods Monument – 4 mei 2017

Toen ik werd gevraagd voor deze bijeenkomst, vroeg ik mij af “wat heb ik te vertellen of toe te voegen aan wat zij al weten”.

Ik heb het zelf niet mee gemaakt.

Toch sta ik hier.

De tricker zat in de woorden: “niet zelf”.

Mijn eerst bekende voorvader Steven Hoeksel, geboren in 1680 in Lünen, kwam als economische vluchteling naar hier. In 1723 trouwde hij hier in Alphen. Samen gingen hij en zijn Neeltje verder. Eerst in Alphen, later verder de provincie in.

In 1694 vinden we in de armenrekening van Oudshoorn: Elias de Joot. De eerste jood, die in de buurt werd geregistreerd.

In de zelfde tijd, rond 1700, kwamen zij naar Alphen, Steven en Elias.

Steven en Elias zullen elkaar waarschijnlijk niet gekend hebben, maar misschien wel gezien, kwamen zij elkaar tegen, toen zij moesten wachten voor de Alphensche Brug.

Twee culturen ontmoeten elkaar.

Een ontmoeting, die achteraf bezien maar van korte duur zou zijn. Steven woonde in 1724 in Oegstgeest. Het zou tot 1966 duren eer er een nazaat van hem weer in Alphen kwam wonen.

Joods Alphen en omstreken zou in de tussentijdse jaren groeien, soms bloeien en diepe dalen kennen.

In 1802 kwam "*De Nederlandsch Israëlitische Gemeente te Alphen*" officieel tot stand. Volgens de joodse traditie kon men een sjoeldienst houden, als er minstens tien volwassen mannen boven de dertien jaar bijeen waren.

Er werden ook een godsdienstige school en een synagoge met eigen kerkhof gesticht.

De naam van de Gemeente kon verwarring scheppen. De joodse gemeente was gevestigd in het deel van Aarlanderveen, dat aan de Rijn lag tegenover Alphen. Dit deel van Aarlanderveen stond ook bekend als "de Lage Zijde van Alphen". Vaak werd het onder de naam "Alphen" opgevoerd.

In het begin van de negentiende eeuw werden erediensten gehouden aan de Rijn in Aarlanderveen, in het achterste deel van het pand, waarin eerst boekhandel Haasbeek gevestigd was en nu De Tuinen en een schoenenzaak van Sneakers. Dit stuk werd "Achter de Huizen genoemd, thans Rijnkade.

Op 28 februari 1805 vroeg Jacob Davids namens de joodse gemeenschap aan het gemeentebestuur van Aarlanderveen het "kerkhuis" aan de lage zijde te mogen repareren en te verbeteren teneinde het een beter "*aanzien van een kerk te maken*". Waarschijnlijk werden hier diensten gehouden in een woonhuis.

Het gemeentebestuur wilde echter niet beslissen. Zij vond zichzelf niet bevoegd. In 1805 zou het huis als synagoge zijn ingewijd. Bij deze gelegenheid werd er een Hebreeuws gedicht gemaakt. Dit werd in Amsterdam gepubliceerd.

De joodse godsdienstoefeningen werden blijkbaar niet altijd zonder "storing" van buitenaf gehouden.

Op de 23ste van de herfstmaand (september) 1809 zag het gemeentebestuur van Aarlanderveen zich genoodzaakt een waarschuwing te laten uitgaan aan iedereen om

"... zich niet alleen te onthouden en te wachten van daden te plegen, daden waar door de godsdienst op enigerlei wijze zoude kunnen verhinderd of gestoord maar zich overigens stiptelijk overeenkomstig de zo algemene als plaatselijke wetten omtrent het Bestuur en de uitoefening van de Godsdienst der Israëlitisch gemeente"

Iedereen, die zich hiertegen verzette, moest als verstoorder van de openbare orde worden aangemerkt en ook als zodanig worden behandeld. Tolerantie was blijkbaar toen ook nog geen gemeen goed.

In 1821 schonk Marcus Jacobs, wonend in New Orléans (USA), bij notariële akte een joodse kerk en erf aan de joodse gemeente. Het geheel werd officieel nog eens bevestigd in een akte van schenking op 26 maart 1823.

In de "*Omslag voor de brandspuiten*" van Aarlanderveen uit 1822 werd voor het perceel waar de synagoge opstond de naam Marcus Jacobs doorgehaald en vervangen door "Joodse Kerk".

Op 26 mei 1896 was er brand in de synagoge. De oorzaak was het onvoorzichtig omgaan met vuur van een bakkersleerling in een naastgelegen houten voorraadsloods. Het hele dak en het grootste deel van het interieur van de synagoge werden verwoest.

Na de brand werd besloten tot de bouw van een nieuwe synagoge. Ook werd de herbouw gebruikt de synagoge van gaslicht te voorzien

Rond 1830 werd aan de landzijde van de Van Mandersloostraat een nieuwe synagoge in gebruik genomen. De toegangssteeeg bleef lang bekend als de "Jodenkerksteeg"

In juli 1879 kregen M.Benschop en twaalf anderen op hun verzoek toestemming de Jodenkerksteeg officieel de naam "Kerksteeg" te geven. Wel moesten zij zelf een naambordje ophangen.

In 1921 bezat de joodse gemeente behalve de synagoge in de "Kerksteeg" en een (godsdienstige) school, een vergaderlokaal ook, en "Mikweh" (ritueel bad) aan de Rijnkade. Het Mikweh bevatte vermoedelijk geen reservoir, maar stond in verbinding met de Oude Rijn. Het Rijnwater liep het Mikweh in en werd met behulp van een elektrische pomp weer weggepompt.

Tijdens de oorlog werd er een betonnen vloer in gestort.

Rond 1985 spraken Fien Ganor - Hijmans en George Lampuschak op een cassettebandje herinneringen in over hun schooltijd in Alphen.

Fien is een geboren Alphenense. Zij woonde in de Bloemhofstraat, George woonde in de Hortensiastraat. Zij waren praktisch burens.

George kwam in 1930 als pleegkind van ongeveer 8 jaar uit Rotterdam in Alphen wonen bij de familie Van der Wijk. Van der Wijk had in Alphen een winkel waar papier, boeken, schoolboeken en schriften verkocht werden.

George kreeg in Alphen zijn eerste joodse opvoeding. Er was een joodse school met een chazzan, meneer Nieweg. Hij was, volgens zeggen, een goed onderwijzer. De kinderen leerden daar veel.

Eerst gingen George en Fien naar de openbare lagere school. Twee keer in de week bezochten ze de joodse school.

De lessen waren twee keer in de week, 's avonds. Na vieren, als ze van de lagere school kwamen, renden ze hard naar de joodse school toe. Elke dag van vier tot zes en zondag de hele dag, van negen tot twaalf en van twee tot vier, hadden zij joodse school.

Niet altijd hadden ze veel zin om hun vrije zondag in de joodse school door te brengen. Want buiten speelde men voetbal en allerlei spelen en zij moesten maar zitten en op Hebreeuwse werkwoorden werken en bladen vol van de thora vertalen.

De onderwijzer en chazzan was sinds Samuel Aardewerk. Hij volgde Heiman Nieweg op.

George Lampuschiak heeft zich altijd afgevraagd waarom Aardewerk uit Amsterdam in "dit gat (Alphen) is gaan zitten". Het was een kleine Kille.

In 1942 werd ook Aardewerk hij door de Duitse bezetter opgepakt. Hij stierf in het concentratiekamp Sobibor in juli 1943.

Mede met hem was het vooroorlogse joods Alphen verdwenen.

Sinds een aantal jaren heet de voormalige Kerksteeg tusssen de voormaligee synagoge en de Van Manderloostraat de Samuel Aardwerksteeg, naar de laatste voorganger.

Laten we terugkeren naar ons uitgangspunt; Steven en Elias.

Stel dat Steven en Elias nu in 2017 met de stadsgidsen een wandeling door Alphen zouden doen, zouden zij nog wel wat herkennen.

Van het huidige Alphen aan den Rijn zouden Steven en Elias de Oudshoornse Kerk enkele panden aan de Rijnkade, het Schoutenhuis aan de huidige Julianastraat en de Laatste Stuyver aan de Wilhelminalaan onmiddellijk herkennen. De laatste Stuyver was toen een uitspanning waar paarden verwisseld werden op de reis tussen Leiden en Utrecht.

Een synagoge was er nog niet. De bijeenkomsten werden nog gehouden bij iemand thuis.

Het kerkgebouw dat Steven kende was in 1916 afgebrand. Net als de brand van de synagoge een gevolg van onvoorzichtigheid.

Mijn vader had in zijn jeugd in Amsterdam vele joodse vriendjes. Hij vertelde ons vaak daarover, hoe hij daar samen met hen speelde, kattenkwaad uithaalde en bij hen thuis kwam. Samen gingen zij naar school.

Samen beleefden zij het vooroorlogse Amsterdam tot dat, ja, tot dat.....

Het verhaal van de Amsterdamse scholen, gold ook voor de Alphense.

Op grond van een Duitse maatregel mochten er per 1 september 1941 geen joodse leerlingen meer zitten op niet-joodse scholen.

Op 17 september 1941 besloten B&W van Alphen medewerking te verlenen bij het in leven roepen van onderwijsinstellingen voor joodse kinderen. Hier werd om gevraagd in een circulaire van de secretaris-generaal van "het departement van onderwijs, opvoeding, wetenschap en culturele beschouwing".

Nadat de joodse godsdienstige school in Alphen gesloten was, moesten de joden voor lager onderwijs naar Leiden naar de joodse school aan het Pieterskerhof.

Het bezoek aan de joodse school moest door de ouders zelf betaald worden. Dit gaf blijkbaar wel eens problemen.

Op 27 november 1941 gingen B&W akkoord met een verzoek van D. Cassier om de reiskostenvergoeding voor zijn twee kinderen, die in Leiden de joodse school bezochten.

De gemeente zou de kosten voor haar rekening nemen.

Op 9 september 1942 informeerde een N.S.B. raadslid naar de vervoerskosten voor de kinderen Cassier. Hij kreeg van de Joodse Raad een reactie.

De zaak had geen actualiteit meer. De kinderen hadden geen reisvergunning meer.

Ook in Alphen konden joodse kinderen van de ene op de andere dag van school verdwijnen. Getuige het verhaal van een klasgenootje van Isaac Cassier:

"De Alphense Isaac Cassier, die met mij op de openbare school van meester Van Driel in de Schoolstraat ging, werd door iedereen Jessie genoemd.

Toen hij opeens niet meer op school kwam, vroegen wij aan de juffrouw of Jessie soms ziek was. Hierop kregen we geen antwoord.

Later na de oorlog begrepen wij, dat Jessie joods en weggehaald was".

Na de deportatie van de laatste Leidse joden in maart 1943, werd de school gesloten.

Net als in Amsterdam en elders gold ook voor Alphense het verbod zich op bepaalde plaatsen op te houden. Deze verboden stonden ter plaatse aangegeven.

Op 30 maart 1942 meldde de gemeente-opzichter bij het gemeentebestuur, dat het bord met "*Verboden voor Jooden*" aan de zuidelijke ingang van het Bospark door onbekenden was verwijderd. Er werd al snel een nieuw bord aangebracht.

31 Maart 1942 was een aanplakbiljet met dezelfde tekst uit het verenigingsgebouw der N.H.Kerk verwijderd. Ook dit werd op last van het gemeentebestuur snel vervangen.

In juli 1942 en in januari 1943 werd bij de politie melding gemaakt van een zelfde verwijdering bij respectievelijk de voetbalclub Alphense Boys en bij de stationsrestaurantie.

In 1963 kwam ons gezin naar Alphen. De band, die Steven met zijn verhuizing rond 1724 verbrak, werd hersteld.

Ik was nog onkundig van mijn voorgeschiedenis. Later ben ik deze gaan onderzoeken en beschrijven. Dit geldt ook voor de geschiedenis van joods Alphen.

Zo ontmoette ik, weliswaar op papier, Steven Hoeksel en Elias de Jood.

Nee, ik heb het niet zelf allemaal mee gemaakt. Het begin en eind zijn wel een deel van mijn familiegeschiedenis.